УДК 821.161.2

Новиков А. О.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА КРІЗЬ ПРИЗМУ РОМАНУ СЕРГІЯ ЛОЙКА «АЕРОПОРТ»

У розвідці висвітлюється тема російсько-української війни, порушеної в романі Сергія Лойка «Аеропорт». Акцентується увага на проблемі патріотизму і зрадництва, стражданні пересічних людей по обидві сторони конфлікту. Аналізуються образи головних і другорядних персонажів.

***Ключові слова**: війна, кіборги, Аеропорт, патріотизм і зрадництво, образи і прообрази.*

В статье освещается тема русско-украинской войны, затронутой в романе Сергея Лойко «Аэропорт». Акцентируется внимание на проблеме патриотизма и предательства,

страданиях простых людей по обе стороны конфликта. Анализируются образы главных и второстепенных персонажей.

Ключевые слова: *война, киборги, Аэропорт, патриотизм и предательство, образы и прообразы.*

The theme of the Russian-Ukrainian war, described by Serhiy Loyko in the novel «Airport», is discovered in the article. Much attention is payed to the problem of patriotism and betrayal, average people's suffering on both sides of the conflict. The major and minor characters' images are analyzed.

Keywords*: war, cyborgs, Airport, patriotism and betrayal, images and prototypes.*

Події, пов'язані з російсько-українською війною, котра розпочалася відразу після перемоги Революції Гідності в лютому 2014 року, знайшли своє відображення і в літературі. У зв'язку з цим варто згадати, наприклад, поезію Анастасії Дмитрук «Никогда мы не будем братьями» (2014; російською мовою), написаної під впливом анексії Криму», кіноповість Богдана Жолдака «Укри» (2015) та ін. Але найбільшого розголосу набув, звичайно ж, роман Сергія Лойка «Аеропорт», який побачив світ 2015 року. Прикметно, що твір одночасно був опублікований не тільки оригінальною російською мовою, а і в досить якісному українському перекладі, здійсненому Ольгою Гончар, ставши таким чином невід'ємною складовою загальноукраїнського літературного процесу. Якщо сказати, що «Аеропорт» став бестселером всього за кілька тижнів після появи на прилавках книжкових крамниць, практично нічого не сказати про його небачену популярність. І це зрозуміло. Адже письменник – американський фотокореспондент російського походження – описав у своєму творі те, що бачив на власні очі під час Революції Гідності, анексії Криму й воєнних дій на Донбасі. Щобільше, чотири доби він провів серед легендарних кіборгів у Донецькому аеропорті. Багатозначущим є і той факт, що автор «Аеропорту», будучи іноземцем, подивився на російсько-українську війну незамуленим оком сторонньої людини, що є зайвим підтвердженням правдивості того, що написано у книзі.

Все це до певної міри нагадує одну з найяскравіших сторінок життя іншого американського журналіста й письменника – Джона Ріда. Останній, як відомо, приїхав у нашу тодішню велику країну майже сто років тому і з величезним захопленням чи не погодинно занотовував події, пов'язані з

жовтневим переворотом 1917 року, а потім на основі цих спостережень опублікував документальний бестселер «Десять днів, що потрясли світ» (1919).

Прикметно, що новітній американець зафіксував у своєму творі не менш масштабні історичні події, але тепер уже про те, як на теренах однієї з колишніх колоній червоної імперії у страшенних муках, кривавій боротьбі з нащадками комуністично-кадебістського режиму на початку XXI ст. народжується нова європейська держава.

За жанром «Аеропорт» є документально-художнім романом – «*художній вимисел, заснований на реальних фактах*», як зазначається в анотації. Але його можна трактувати і як історичний (у ньому представлена новітня українська історія), і як політичний (у творі даються характеристики низці політичних діячів), і як роман про кохання (в «Аеропорті» розгортається захоплюючий любовний сюжет).

Сутність роману С. Лойка багато в чому розкривається вже в його підназві: *«Головна книга про війну, якої не мало бути, і про героїв, які хотіли жити, але вмирали»*. Роман складається з вісімнадцяти невеликих глав-новел, в яких даються замальовки портретів захисників Аеропорту (прообразом його є Донецький аеропорт), учасників Майдану, очільників сепаратистів, матері загиблого російського десантника тощо. Хронологічні рамки роману – 30 листопада 2013 – початок лютого 2015 років, але автор раз у раз згадує ті чи інші епізоди з близького чи далекого минулого головного героя, розширюючи у такий спосіб часові і топонімічні простори. Дія переноситься то в Аеропорт, то в Київ, то в Крим, то знову в Аеропорт. В єдину сюжетну лінію всі ці глави об'єднуються завдяки спільній темі (російсько-українська війна), головному герою Олексію Молчанову та кільком іншим дійовим особам, що час від часу зринають у тій чи іншій главі.

Прототипом Олексія Молчанова є, поза сумнівом, автор твору, проте повністю ототожнювати образ і прообраз навряд чи доцільно. Письменник наділив головного героя інакшим прізвищем, зробив на десять років молодшим за себе, героїзував у стилі Рембо (чого варта хоча б неймовірна втеча з

чеченського полону чи рукопашний поєдинок з одним із сепаратистів) і т. п. Олексій штатний фотограф великої американської газети The Los Angeles Herald [Лойко С. 2015:35]. Власне і постійним місцем його проживання є Сполучені Штати Америки, а точніше невеличке техаське містечко Коринф, куди разом з дружиною він у свій час перебрався з Росії. Щоправда, знаходиться Молчанов переважно у відрядженнях, в основному у так званих гарячих точках, що постійно виникають у тій чи іншій частині планети.

Не обійшлося в романі й без традиційного любовного трикутника. З Нікою, двадцятидворічною студенткою останнього курсу філологічного факультету Київського національного університету, Олексій познайомився на майдані Незалежності, коли 30 листопада 2013 року власним тілом закрив її від міліцейських кийків [Лойко С. 2015:32–33]. І сталося так, що через деякий час дівчина закохалася в нього, попри те, що мала нареченого, Степана, – в недалекому минулому капітана повітрянодесантних військ України. Згодом і Степан, і Олексій опиняться в самісінькому пеклі – серед захисників Аеропорту, легендарних кіборгів, де, власне, й вирішиться доля «третього зайвого».

Образи захисників Аеропорту, тобто кіборгів (так їх називали *«за нелюдську живучість і впертість»*) [Лойко С. 2015:16], митець змальовує з особливою симпатією. В останні дні оборони новітньої української твердині тут залишалася *«різномаста група відчайдушних вояків – піхотинців, десантників, розвідників, саперів і добровольців-націоналістів. <…> Групою командував останній офіцер, який залишився живим, і йому беззаперечно підкорялися всі решта. <…> Єдиний наказ, який вони колись одержали і виконували як заповідь, містив лише одне слово – "Тримайтеся!" <…> І вони трималися»* [Лойко С. 2015:16]. Цим останнім офіцером був згаданий уже Степан (позивний Бандер).

Письменник звертає увагу на ту постійну брехню і фальш, в якій буквально потонула російська пропаганда. Офіційно збройні сили України воювали з сепаратистами, хоча *«давно було ясно, що насправді то – росіяни-*

добровольці й регулярні частини армії РФ, та Москва це всіляко заперечувала» [Лойко С. 2015:17]. Натомість з російських новин випливало, «*що в Аеропорті окопалася банда укрофашистів і найманців, які вдень і вночі поливають місто з усіх видів важкого озброєння*» [Лойко С. 2015:17].

Аеропорт кіборги майже в повному оточенні цілодобово захищали довгі двісті сорок два дні. Протистояв українським лицарям противник, який багатократно переважав їх числом і технікою. Це був безпрецедентний приклад стійкості, мужності й патріотизму. В одному зі своїх інтерв'ю С. Лойко зауважив, що всі захисники були добровольцями. Більше того, *«у Пісках стояла черга з військових, аби потрапити в аеропорт, ніби це була таємна кімната, як у "Сталкері", в зоні. <…> Багато з них потім знову приїздили туди на нову ротацію. Був один легендарний розвідник, майор, який провів там місяців зо два (не підряд, у кілька заходів) і залишався там до останньої секунди»* [ХБВ 2015].

Письменник наголошує, що серед захисників Аеропорту були найрізноманітніші особистості, у минулому, як правило, мирних професій (студенти, трактористи, адвокати, вчителі, бізнесмени), які приїхали сюди з самих різних регіонів України – Одеси, Харкова, Донецька (у романі – Красний Камінь), Вінниці, Чернівців, Криму. За етнічним походженням вони теж були різними – і українці, і росіяни, і євреї, і навіть афроукраїнці. Розвінчуючи кремлівську пропаганду про нібито утиски й обмеження в Україні російської мови, автор акцентує на тому, що «*майже всі, крім командира-"западенця", користувалися "великою й могутньою" російською. Мовою, яку, всупереч усіляким залякуванням, "київська хунта" досі не розстріляла, не зґвалтувала, не затоптала "фашистсько-бандерівськими чобітьми"»* [Лойко С. 2015:18].

Своєї кульмінації події в Аеропорту досягають у фіналі твору, коли залишається всього шестеро кіборгів, здатних ще триматися на ногах. Спочатку їх було шістдесят, а тепер залишилось у десять разів менше. Всі інші загинули, були поранені або замуровані під важкими бетонними плитами. Захисники непереможної української фортеці збирають останні набої, піднімаються на

повний зріст і стають в коло, один до одного спиною, як гладіатори у давньоримському Колізеї:

Степан підвівся в центрі зали з автоматом напоготові та сказав російською, щоб усі почули:

– *Как говорится, лучше стоя, чем на коленях. Кто еще может стоять?*

П'ятеро стали з ним поряд, утворивши коло, спина до спини, автомати й один ПКМ у руках. Поранені теж підповзли до їхніх ніг і теж зайняли позиції [Лойко С. 2015:304].

Перед тим, як дати свій останній бій сепаратистам, що насідали вже з усіх боків, кіборги співають українську народну пісню «Ой, чий там кінь стоїть…». Символічно, що в цей критичний момент до них приєднується й головний герой твору, американський фотограф. Останній відкладає своє журналістське знаряддя, фотокамеру, і теж бере в руки автомат одного із загиблих. Олексій *«раптом зрозумів, нарешті, навіщо він їхав в Аеропорт. <…> Йому стало легко, вільно. Він був майже щасливий. Він повертався додому, до своїх»* [Лойко С. 2015:305]. *«Американський москаль-фотограф* хоче розділити свою долю з героїчним українським гарнізоном, що йде в безсмертя. Свій вибір він робить під впливом улюбленої української пісні, яку співають українські воїни. Тепер їх семеро. Магічне число сім, яке з давніх-давен вважається божественним і щасливим. Та чи допоможе воно кіборгам? *«Орки пішли в свою останню атаку. Вони були всюди. Їх були сотні… Вони накочувалися й відкочувалися хвилями. Кіборги відстрілювалися. БК кінчався»* [Лойко С. 2015:305]. Командир викликав вогонь української артилерії на себе. Це, поза сумнівом, найдраматичніші, найемоційніші сторінки роману – ніби кадри з фільму про Другу світову війну.

Ворогів своїх кіборги називали орками – *«за масову знеособленість, за неможливість зрозуміти, навіщо вони тут і чого добиваються»* [Лойко С. 2015:16]. Щоправда, немало серед них було й відомих постатей, у тому числі таких, хто за своїми службовими обов'язками мав би захищати Українську державу, але у критичний момент малодушно її зрадив. Цих своїх

героїв автор подає зазвичай з використанням засобів сатири – іронії, гротеску чи навіть карикатури. Характерні їхні ознаки, а незрідка й прізвища легко вказують на реальні прообрази. Таким персонажем є, зокрема, мер міста Солегорська Авдотья Щепкіна – *«дебела дама передповажного віку»* [Лойко С. 2015:193]. Вона, заламуючи руки, очікує «визволителів» на порозі Солегорської адміністрації й запевняє ріденьку юрбу з російськими триколорами, що завжди була проти української влади. Немає жодного сумніву, що прообразом цій героїні послужила Неля Штепа – тодішній мер Слов'янська.

Досить впізнаваний і колишній російський спецслужбіст, *«донедавна режисер-любитель і такий же продюсер масових історичних воєнізованих реконструкцій»* [Лойко С. 2015:194], Аполлон Бальзамінович Диркін з багатозначущим позивним Розстріл, який на чолі *«банди кримських бомжів»* [Лойко С. 2015:191] легко захопив Солегірськ, позаяк місто ніхто навіть і не думав захищати. Працівники місцевої міліції й СБУ, які, звичайно ж, могли (і повинні були) знешкодити непрошених гостей, не тільки не вчинили жодного спротиву, а фактично добровільно здали їм свої службові приміщення і весь арсенал зброї. *«Старший мент урочисто вручив старшому бандиту ключі від міста, тобто від усіх сейфів у відділку, від збройної кімнати, від службових машин, і пішов у безстрокову неоплачувану навіть рублями відпустку»* [Лойко С. 2015:192–193]. Прототипом цього персонажа був, звичайно ж, колишній полковник ГРУ Російської Федерації Ігор Гіркін з позивним Стрєлков (або Стрілок).

Інший подібний фігурант – Алєксандр Порєбріков, *«товстожопа червономорда зірка російського кіно»* [Лойко С. 2015:47], який у касці з «*великими примітними написами "ПРЕССА"*» [Лойко С. 2015:48] стріляє по захисникам Аеропорту з кулемета «Утьос». У згаданому персонажі не можна не впізнати відомого російського актора Михайла Порєченкова, який дійсно приїздив у Донецьк і стріляв у бік захисників аеропорту.

Навряд чи є потреба розшифровувати мешканців царського палацу з так званої Азійсько-Європейської Держави – самого «царя гори», або Маленького

Великого Чоловіка, який на свій розсуд вирішує питання війни і миру в Україні, Воєводу, таємного радника Жмуркова й Патріарха. Ці персонажі живуть в якомусь паралельному чи казковому світі на кшталт задзеркалля, в якому опинилася Аліса – героїня відомої казки Льюїса Керролла. У їхньому палаці *«жодні накази ніколи вголос не віддавалися, жодні завдання вголос не ставилися. Пряма розмова була просто неприпустима. Діалог із підлеглими складався винятково з вигуків, натяків, алюзій і недомовок. Справжнім придворним мистецтвом було вчасно й правильно зрозуміти, що від вас вимагають»* [Лойко С. 2015:105].

Є в романі й такі образи, котрі можна вважати збірними. Вони, судячи з усього, не мають своїх прямих відповідників, оскільки окремі їхні ознаки можна віднайти в кількох можливих прототипах. Це, наприклад, Шаміль Бараєв, який у першу чеченську війну воював проти федеральних військ, а потім несподівано перетворився на «путінського сокола», підполковника МВС Росії.

Згаданим персонажам немає жодної справи до пересічних людей ні в Україні, ні в Росії. Їм все рівно, що результатом їхньої «діяльності» є страждання і смерть по обидві сторони війни. Автор роману дає кілька замальовок таких трагічних історій. Особливу увагу привертає доля наймолодшого з кіборгів – дев'ятнадцятирічного одеського студента Світозара з позивним Свєтік. Останній опинився по різні сторони барикади з рідним батьком – полковником російської армії. Свєтікови батьки розлучилися, коли йому було лише чотири роки. Мама з сином переїхала в Одесу, а у батька в Росії з'явилася нова сім'я. Щоправда, зі Свєтіком він продовжував підтримувати стосунки. Вражає їхня остання розмова по мобільному телефону:

– Ти розумієш, що стрілятимеш там у своїх братів? – спитав батько тоном диктора російського телебачення, коли дізнався, що Свєтік на війні <...>

– Тату, мій братик іще маленький, а цих братів я сюди зі зброєю не гукав [Лойко С. 2015:176].

Через деякий час Свєтік загинув. Батько на похорон не приїхав.

Не менш жахлива життєва драма постає і в главі, де митець описує невимовне горе російської матері – матері російського десантника, що загинув в Україні. Про смерть свого Сергійка Наталія Сергіївна дізналася від української журналістки, котра їй зателефонувала. Остання повідомила, що якийсь український офіцер оприлюднив у Фейсбуці пост під назвою «Лист російській матері», де йшлося про те, що він знайшов на полі бою пораненого російського солдата з військовим квитком на ім'я її сина і що юнак помер у нього на руках. Окрім того, була опублікована світлина загиблого. Послання закінчувалося поезією Михайла Свєтлова «Італієць», де є такі рядки:

Я не дам свою родину вывезти
За простор чужеземных морей!
Я стреляю – и нет справедливости
Справедливее пули моей!
Никогда ты здесь не жил и не был!..
Но разбросано в снежных полях
Итальянское синее небо,
Застеклённое в мёртвых глазах…

«"А я побачив сіре російське небо, запечатане в його мертвих очах", – написав власник сторінки капітан Андрій Калюжний» [Лойко С. 2015:168].

Вбита горем мати їде в Україну, аби знайти тіло найріднішої людини, але потрапляє під мінометний обстріл, від якого її закриває своїм тілом український офіцер. Український солдат рятує від російських мін матір російського солдата, що прийшов на українську землю зі зброєю в руках і загинув! Важко знайти більш яскравий приклад прояву вищого гуманізму, притому з боку того, кого російське телебачення безкомпромісно зарахувало у фашисти й каратели.

Прикметно, що в реальному житті теж були подібні випадки. У січні 2015 року в Інтернеті насправді з'явився «Відкритий лист офіцера-танкіста української армії до матері російського танкіста», в якому лейтенант Олексій Чабан розповідав про те, що його танк у бою підбив російський танк. Проте українці не стали добивати ворожий екіпаж. *«Коли вони всі вибралися з*

підбитої машини, – наголошує Олексій, – *нам залишалося просто натиснути на кнопку у своєму танку і від них трьох залишились би тільки згадки у цьому грішному світі. Ми не стали їх вбивати. Ми дали їм можливість накивати п'ятами»* [ОПОТУАМРТ 2015]. Однак сталося так, що один із російських солдатів забув у підбитому танку мобільний телефон, у якому був номер його матері, і колишній фермер Олексій Чабан вирішив написати їй листа. У своєму посланні він наголошував на тому, що українці пересічні, мирні люди, які люблять *«свою землю, своїх дітей і життя»*, що вони *«ні на кого, ніколи не нападали»,* а відтак він просить російську матір сказати своєму синові, аби той заробляв собі на життя, не забираючи життя в інших людей, аби *«не брав гріха на свою душу»* [ОПОТУАМРТ 2015]. Автор листа оприлюднив також фото згаданого російського солдата на тлі його танка.

Коли С. Лойко презентував свій роман у Львові, він прочитав уривок про російську матір своїм шанувальникам. У переповненій залі була мертва тиша. Лише одна жінка підвелася й сказала: *«А навіщо ви нам читаєте про російську матір? Нам наплювати на її страждання. Вона не повинна була так виховувати свого сина, щоб він був тут загарбником і вбивцею».* Але інші учасники зустрічі на неї зашикали. А потім була черга за автографами. І *«майже кожен – російською, українською – вибачався за ту жінку».* Говорили про те, що цей біль, ця трагедія матері загальнолюдська, що *«давно потрібно навчитися якось по-іншому вирішувати проблеми, особливо під час такої війни, котрої не повинно було бути»* [ХБВ 2015].

«Читати "Аеропорт" Сергія Лойка нелегко, страшно і боляче, – зазначає один із рецензентів Тетяна Белімова. – *Проте не прочитати його теж не можна. Нам, українцям, не можна не прочитати цю книжку, бо правда і страждання цього твору – це своєрідний катарсис: очищення і навіть відродження національного чуття, якого сьогодні бракує багатьом»* [Белімова Т. 2015]. До цього варто додати лише те, що, змалювавши у своєму романі правдиві образи легендарних кіборгів, інших захисників України, автор «Аеропорту» довів, що по обидва береги Дніпра народилося нове покоління,

яке відчуває себе єдиною українською нацією незалежно від свого етнічного походження і мови спілкування, що наші сучасники є гідними своїх героїчних пращурів, які зі зброєю в руках упродовж століть здобували волю, з гідністю захищали багатостраждальну українську землю від ворогів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Белімова Т. 2015 – Белімова Т. «Аеропорт» Сергія Лойка – це роман, який викликає катарсис / Тетяна Белімова // Буквоїд.

Лойко С. 2015 – Лойко С. Аеропорт / Сергій Лойко. – Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 328 с.

ОПОТУАМРТ 2015 – Открытое письмо офицера-танкиста украинской армии к матери российского танкиста // Новости России. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //http://www.aboutru.com/2015/01/11112/

ХБВ 2015 – Хроники бессмысленной войны // Радио Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http: //www.svoboda.org/content/ transcript/27279765.html